

ського районного суду Чернівецької області від 27 травня 2008 року // Архів Хотинського районного суду Чернівецької області. – Справа № 1-41/2008. **10.** *Навроцький В. О.* Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посібник] / Навроцький В. О. – [2-е вид.]. – К : ЮрінкомІнтер, 2009. – С. 99. **11.** *Вирок* Новомиргородського районного суду Кіровоградської області від 30 грудня 2008 року // Архів Новомиргородського районного суду Кіровоградської області. – Справа № 1-139/2008. **12.** *Вирок* Сарненського районного суду Рівненської області від 19 квітня 2010 року // Архів Сарненського районного суду Рівненської області. – Справа № 1-28/2010.

УДК 343.121

А. М. БЕЗНОСЮК**ПІДОЗРЮВАНИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Розглядаються окремі проблемні питання правового статусу підозрюваного. Зазначається, що з моменту набуття особою статусу підозрюваного відносно неї починає діяти функція обвинувачення, але разом з цим вона отримує реальну можливість у повному обсязі реалізувати систему прав на захист від підозри. Обґрунтовується, що для інтересів правосуддя та інтересів особи, відносно якої наявні достатні докази для підозри, однаково не припустимі як надмірна поспішність, так і зволікання у повідомленні про підозру. Звертається увага на те, що відсутність у чинному КПК України офіційної дефініції поняття підозри негативно впливає на своєчасність наділення особи статусом підозрюваного, адже його поява у конкретному кримінальному провадженні обумовлюється саме підозрою. Робиться висновок, що статус підозрюваного не обмежується строком затримання, а факт звільнення затриманого не утворює процесуальний статус свідка. На основі проведеного аналізу надаються пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України.

Ключові слова: кримінальне провадження, підозра, повідомлення про підозру, затримання, підозрюваний.

Безносюк А.Н. Подозреваемый в уголовном производстве

Рассматриваются отдельные проблемные вопросы правового статуса подозреваемого. Отмечается, что с момента приобретения лицом статуса подозреваемого относительно него начинает действовать функция обвинения, но вместе с этим он получает реальную возможность в полном объеме реализовать систему прав на защиту от подозрения. Обосновывается, что для интересов правосудия и интересов лица, в отношении которого имеются достаточные доказательства для подозрения, равно недопустимы как чрезмерная поспешность, так и промедление в уведомлении о подозрении. Обращается внимание на то, что отсутствие в действующем УПК Украины официальной дефиниции понятия подозрения негативно влияет на своевременность надления лица статусом подозреваемого, поскольку его появление в конкретном уголовном производстве обуславливается именно подозрением. Делается вывод, что статус подозреваемого не ограничивается сроком задержания, а факт освобождения задержанного не образует процессуальный статус свидетеля. На основе проведенного анализа представляются предложения по совершенствованию действующего уголовно-процесуального законодательства Украины.

Ключевые слова: уголовное производство, подозрение, уведомление о подозрении, задержание, подозреваемый.

Beznosyuk Andrii. The Suspected in a Criminal Proceeding

It is reviewed some the problematic issues of the legal status of the suspected. It is indicated that from the time when a person acquires the status of a suspected, he is exposed to the functions of prosecution, but at the same time he receives a real opportunity in full to realize the system of rights to protect from the suspicion. It is proved that for the interests of justice and the interests of the person against whom there is sufficient evidence for suspicion, is unacceptable excessive haste and delay in the notification of suspicion. Attention is drawn to the fact that in the Criminal Procedure Code of Ukraine the official definition of the suspicion is absent that adversely affects the timeliness of granting the status of the suspected, as it appears in a particular criminal proceeding through just suspicions. It is concluded that the status of the suspected is not limited to the period of detention, but the fact of the detainee's release does not constitute the procedural status of the witness. Based on the analysis it is provided suggestions for improving of the criminal procedure legislation of Ukraine.

Key words: *criminal proceeding, the suspicion, the notification of suspicion, the detention, the suspected.*

Процесуальний статус підозрюваного виступає важливою гарантією захисту особи від необґрунтованого процесуального примусу, безпідставного обвинувачення та засудження. З моменту набуття особою статусу підозрюваного вона наділяється правом на захист, що полягає у наданні їй можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри, права збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК). Забезпечення підозрюваному реальної можливості захисту є необхідною умовою для успішного впровадження у кримінальне судочинство принципу змагальності, за якого результат розгляду судом конкретного випадку притягнення особи до кримінальної відповідальності залежатиме виключно від обґрунтованості позиції сторін. Найважливішим проявом змагальності є надання підозрюваному і обвинуваченому реальної можливості брати активну участь у судочинстві. Законні інтереси цих учасників процесу спонукають їх до активних дій, направлених на захист своїх правових позицій, прав та свобод, що в свою чергу сприяє ефективному виконанню завдань кримінального провадження. Адже як засвідчує практика кримінального судочинства, задля запобігання судовим помилкам аргументи сторони обвинувачення повинні піддаватись перевірці на міцність шляхом співставлення їх з контраргументами сторони захисту.

Новий КПК України кардинально змінив підхід до процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності. Підозрюваний став єдиним суб'єктом, відносно якого здійснюється кримінальне переслідування на стадії досудового розслідування, з'явилась нова підстава його появи у кримінальному провадженні – повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Ці та інші новели інституту підозри вимагають наукового осмислення та обумовлюють необхідність їх наукового аналізу, що і є метою даної статті.

Відповідно до статті 42 КПК підозрюваним є особа, якій у передбаченому цим Кодексом порядку повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Але зі статті 276 Кодексу вбачається, що повідомлення про підозру здійснюється обов'язково як у випадках затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення або обрання до неї запобіжного заходу, так і у разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

З цього слідує, що письмове повідомлення про підозру є основним способом надання особі статусу підозрюваного. Даний висновок підкріплюється, зокрема, й тим, що з повідомленням особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення законодавець пов'язує початок такої стадії кримінального провадження як притягнення до кримінальної відповідальності (пункт 14 статті 3 КПК). Саме з цього моменту функція обвинувачення починає діяти більш виразно у порівнянні з моментом затримання підозрюваного або застосування запобіжного заходу.

Кримінально-процесуальний закон не містить чіткої вказівки на строки, у які після початку кримінального провадження особі повинно бути повідомлено про підозру, за виключенням її затримання через підозру. І це логічно, оскільки у кожному конкретному провадженні питання про коло необхідних слідчих та процесуальних дій вирішується по-різному.

Рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності повинно прийматись виключно на основі доказів, які дають підстави на даний момент розслідування вважати, що правопорушення вчинено конкретною особою. Однак складність полягає у визначенні того мінімально необхідного об'єму доказів, за наявності якого можливо здійснити офіційне повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. У кожному конкретному випадку слідчий, прокурор приймає таке рішення індивідуально, за своїм внутрішнім переконанням, яке відповідно до вимог частини 1 статті 94 КПК повинно ґрунтуватись на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінці кожного доказу з точки зору належності, допустимості та достовірності, а сукупності зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку.

Для інтересів правосуддя та інтересів особи, відносно якої наявні достатні докази для підозри, однаково не припустимі як надмірна поспішність, так і зволікання у повідомленні про підозру. Як вірно відмітила Л. М. Карнеєва, «... до тих пір, доки вона (підозра – А.Б.) є тільки суб'єктивною точкою зору слідчого, що не знайшла вираження у відповідному процесуальному документі, і не зачіпає інтересів запідозреної особи, не можна ставити питання про наділення останньої певними процесуальними правами, бо у неї не виникає необхідності в захисті від цієї підозри»¹. Водночас чим раніше фактично запідозрена особа дізнається про наявність підозри та своїх правах, тим більше можливості реалізувати їх й уникнути слідчо-судових помилок. Тому визнання особи підозрюваним має відбуватись якомога в найкоротші терміни. За наявності відповідних підстав слідчий, прокурор негайно повинні повідомити особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, адже це являється їх обов'язком, а не правом. Але для своєчасного наділення особи статусом підозрюваного досить важливим є вирішення питання про те, які саме обставини вчиненого кримінального правопорушення повинні бути доказані в першу чергу з урахуванням положень статті 91 КПК.

На думку О. К. Аверченка, сукупність доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення не може бути меншою системи доказів, яка дає підстави для застосування елемента примусу, закладеного у діях та рішеннях, що викликають необхідність повідомлення особі про підозру². Але такий підхід, на наш погляд, є дещо спірним, адже мета повідомлення особі про підозру та затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є різною, а відтак різняться й підстави для цих процесуальних дій. На відміну від повідомлення про підозру рішення про затримання особи не має на меті поставити її у статус підо-

зрюваного, безпосередня його мета визначена у статті 177 КПК, що має назву «Мета і підстави застосування запобіжних заходів». Крім того, факт залучення особи у кримінальний процес шляхом письмового повідомлення їй про підозру не тягне неминучість застосування затримання чи запобіжного заходу. Як зазначає Ф.М. Кудін, об'єднання підстав таких різних процесуальних явищ може призвести до того, що питання про затримання або обрання запобіжного заходу виявиться вирішеним лише через наявність підстав їх застосування, а відсутність даних про причетність особи до вчинення злочину врахована не буде. З іншого боку, на думку автора, можлива ситуація, коли зазначені заходи будуть реалізовані без справжньої для того необхідності, на підставі лише тих даних, які можуть стати підґрунтям підозри у вчиненні злочину. У першому випадку для застосування примусу відсутні умови, у другому – підстави його реалізації³.

Зі змісту статті 276 Кодексу вбачається, що тих фактичних даних, за наявності яких може бути здійснено затримання, не достатньо для повідомлення особі про підозру. Для прийняття цього рішення потрібна наявність достатньої сукупності саме доказів. Така якість даних вимагається тільки для прийняття самих важливих рішень, що значно зачіпають інтереси особи, яка піддається кримінальному переслідуванню. Оскільки рішення про притягнення особи як підозрюваного здатне спричинити шкоду її конституційним правам і свободам, то повинно прийматися виключно на основі доказів.

Наділення особи, яка затримана через підозру у вчиненні кримінального правопорушення, статусом підозрюваного, у першу чергу, продиктовано необхідністю негайного забезпечення їй права на захист від підозри, хоча й остання ще немає чіткого формулювання. Розглядаючи фігуру підозрюваного з точки зору реалізації його прав, у випадку затримання підозрюваний з'являється в екстремальних умовах, коли особі негайно потрібно надати цей процесуальний статус для її законної участі в подальшій процесуальній діяльності. Але протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання слідчий, прокурор зобов'язаний прийняти рішення щодо повідомлення їй про підозру з огляду на наявність достатньої сукупності для цього доказів, адже на момент затримання інформація про підозру часто може бути неповною і швидко змінюватись. Тільки перевірка і уточнення обставин, що стали приводом для затримання, дозволять встановити чи являється затриманий особою, яка причетна до вчинення злочину, і чи можливо притягти її в якості підозрюваного. Якщо ні, то після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (частина 3 статті 278 КПК). У будь-якому випадку рішення з приводу висунення затриманому офіційної підозри – це не якоесь необмірковане, прийняте в екстремальних умовах рішення, обумовлене браком часу для перевірки обставин причетності особи до вчинення злочину, а є виваженим, заснованим на аналізі вже наявних матеріалів кримінального провадження.

Звісно у такій короткий термін не можливо встановити всіх обставин, що підлягають доказуванню відповідно до статті 91 КПК. З цього приводу слушною є позиція М.Ю. Черкової, яка вважає, що на час прийняття рішення здійснити повідомлення про підозру в першу чергу повинно бути доведено, що кримінальне правопорушення мало місце та що воно вчинене особою, яка притягається до кримінальної відповідальності. Як зазначає науковець, решта ж обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні згідно зі статтею 91 КПК України, проте виходять за рамки складу кримінального правопорушення (вид і

розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання), можуть бути з'ясовані (уточнені) після повідомлення про підозру⁴. У такому разі повідомлена підозра може бути змінена у порядку, визначеному статтею 279 Кодексу.

На вирішення даної проблеми, на наш погляд, негативно впливає й відсутність у чинному КПК офіційної дефініції поняття підозри. Саме підозра визначає процесуальний статус підозрюваного, обумовлює його появу у конкретному кримінальному провадженні. Крім того, зважаючи на негативну практику застосування інституту обвинувачення за КПК 1960 року, коли пред'явлення обвинувачення часто переносилось на закінчення досудового слідства, тим самим обмежуючи законне право особи на захист, законодавче закріплення визначення підозри могло б зорієнтувати практиків на правильне застосування закону з урахуванням прагнень законодавця. Тим більше, що тлумачення терміну «обвинувачення» в законі надано. Під ним розуміється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК.

В основу визначень поняття «підозра», що подається у юридичній літературі, покладено його етимологічне значення – думка про чию-небудь причетність до чогось ...; сумнів у чомусь ...; здогад, припущення про що-небудь⁵. Позиції вчених здебільшого розходяться лише щодо ступеня ймовірності припущень. Не зовсім переконливою є позиція тих учених та практиків, які вказують на винність особи вже при формуванні підозри⁶, оскільки такий підхід, по-перше, може призвести до необґрунтованого зволікання з постановкою особи в статус підозрюваного, по-друге, здатний викликати обвинувальний ухил у подальшому проведенні розслідування.

Іншої точки зору притримується І.В. Петров, який зазначає, що підозра – це припущення, чи ймовірне судження, попередній висновок про причетність особи до скоєння злочину, при якому точка зору про винність не носить достовірний і остаточний характер, а потребує подальшої перевірки та обґрунтування слідчим⁷. Як зауважує Г.М. Шинкарьова, відносно підозрюваного все ще не слід говорити про винуватість, а правильніше вживати термін «припущення про причетність особи до вчинення злочину». Отже, при формуванні підозри підлягає встановленню не вина чи форма вини особи, а саме її причетність до вчинення злочину⁸. Остаточні висновки про винність особи можуть бути зроблені не раніше, ніж по завершенні розслідування. Повідомлення ж про підозру можливе і за відсутності у слідчого, прокурора чіткого уявлення про всі ознаки складу злочину. Це зумовлено й тим, що зазвичай на той момент вони ще не володіють таким джерелом фактичних даних як показання підозрюваного, які можуть бути отримані лише після набуття особою відповідного процесуального статусу. Як видається, в момент виникнення підозри, але за відсутності показань підозрюваного неможливо встановити ні однієї ознаки суб'єктивної сторони складу злочину – вину із зазначенням її форми, мотив і мету діяння, що пов'язано вже не тільки з малою тривалістю слідства, але більшою мірою з відсутністю показань запідозреної особи, які наділені належною процесуальною формою⁹. Але при мінімально допустимій

обґрунтованості причетності особи до вчинення злочину, якою й характеризується підозра, слідчому, прокурору надається право допитати особу в якості підозрюваного.

На думку М.А. Козловського, «... підозра в кримінально-процесуальному сенсі – це особлива форма причетності особи до скоєного злочину, виражена у вигляді висновку органів кримінального судочинства та оформленого спеціальним процесуальним актом про імовірно злочинний характер його діянь і необхідності залучення його у сферу кримінально-процесуальної діяльності в якості підозрюваного»¹⁰. Тобто, підозра у кримінальному процесі характеризується й необхідністю наділення особи відповідним правовим статусом, що на нашу думку, є правильним.

З урахуванням викладеного, вважаємо, що статтю 3 чинного КПК необхідно доповнити терміном «підозра», під яким пропонуємо розуміти обґрунтоване достатньою сукупністю фактичних даних (доказів) припущення слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, оформлене у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом, і підлягає обов'язковій подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування.

Не менш важливим є питання щодо строку перебування особи в статусі підозрюваного. Закон не містить прямої вказівки на момент втрати особою статусу підозрюваного і прямо не обмежує строки його існування через звільнення особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, яка відповідно до статті 42 КПК є підозрюваним. Окремі науковці обмежуються констатацією факту, що з моменту закінчення строку затримання особа автоматично перестає бути підозрюваним¹¹. Дещо на користь цього твердження можна трактувати законодавче положення, згідно з яким початком притягнення особи до кримінальної відповідальності визнається саме повідомлення про підозру. Разом з тим уявляється, що статус підозрюваного не обмежується строком затримання, а факт звільнення затриманого не утворює процесуальний статус свідка, оскільки може бути пов'язаний з недостатністю на той момент доказів для повідомлення цій особі про підозру або відсутністю підстав для застосування до неї запобіжного заходу. Слідчі та процесуальні дії, направлені на викриття даної особи у вчиненні кримінального правопорушення, ще можуть тривати. У такому випадку позбавлення особи статусу підозрюваного позбавлятиме можливості реалізації нею своїх прав, що є грубим порушенням принципу законності і змагальності. Про це вказує й кримінально-процесуальний закон. Так, відповідно до статті 87 КПК до істотних порушень прав людини і основоположних свобод віднесено отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні, але, зауважимо, не навпаки.

Більшість процесуалістів, які розглядали питання щодо строку перебування особи в статусі підозрюваного, обґрунтовували так чи інакше схожу позицію: необхідне законодавче врегулювання ситуації, коли підозра не переростає в обвинувачення і фактично кримінальне переслідування підозрюваного припиняється, про що повинно виноситися спеціальна постанова. Фактично вона знайшла відображення у чинному кримінально-процесуальному законодавстві, але без застережень може бути застосована лише до тих випадків, коли особі було повідомлено про підозру в порядку статей 276-279 КПК.

Відповідно до статті 283 Кодексу прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити

кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Граничні строки прийняття перерахованих рішень обумовлені у статті 219 «Строки досудового розслідування», згідно з якою відлік перебігу строку починається з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Початок перебігу строку на досудовому розслідуванні, вказує О.А. Банчук, визначений моментом «офіційного повідомлення компетентними органами державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінально каране правопорушення», ознаки якого були виведені Європейським Судом з прав людини. Тому, кримінальне обвинувачення може вважатися пред'явленим у випадках затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, повідомлення про підозру у вчиненні злочину тощо¹². У цьому контексті під «повідомленням про підозру», що вживається у наведених статтях закону, можна розуміти як повідомлення при затриманні через підозру (усно або письмово у протоколі затримання), так і повідомлення, передбачене статтями 276-279 КПК. Однак для привального і однозначного застосування закону на практиці, до наведених вище норм, на нашу думку, слід внести відповідні доповнення.

На завершення хочеться наголосити, що хоча чинна процесуальна форма притягнення особи до кримінальної відповідальності й створює досить переконливі та дієві гарантії правосуддя, але все ж залишається ряд проблемних питань, які потребують дослідження та законодавчого вирішення.

1. *Карнеева Л.М.* Подозреваемый в советском уголовном процессе / Л. М. Карнеева // Социалистическая законность. – М.: Известия, 1959. – №4. **2.** *Аверченко А.К.* Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / А. К. Аверченко. – Томск, 2001. **3.** *Кудин Ф.М.* Подозрение как условие применения мер процессуального принуждения / Ф. М. Кудин // Уголовно-процессуальное принуждение и ответственность, их место в решении задач предварительного расследования. – Волгоград, 1987. – С. 42. **4.** *Черкова М.Ю.* Процесуальні особливості набуття особою статусу підозрюваного в кримінальному процесі / М. Ю. Черкова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №4. – С. 460–461. **5.** *Словник української мови в 11 томах / за заг. ред. І. К. Білодіда. – Т. 6. П – Поїти. – К.: Наукова думка, 1975. – С. 475.* **6.** *Волколуп О. В.* Гарантії прав учасників уголовного судопроизводства Российской Федерации: учеб. пособие / О. В. Волколуп, Ю. Б. Чупилкин. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2005; *Комарницький М. В.* Повідомлення про підозру за кримінальним процесуальним кодексом України / М. В. Комарницький // Прокуратура Кам'янобрідського району міста Луганськ: найактуальніші статті прокурорсько-слідчої роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prokuraturationambrod.blox.ua/html>. **7.** *Петров И.В.* Теоретические и практические аспекты подозрения в уголовном процессе России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / И. В. Петров. – Краснодар, 2012. – С. 11. **8.** *Шинкарьова А.М.* Подозрение и обвинение: черты сходства и различия / А. М. Шинкарева // Вестник Самарского государственного университета. – 2011. – № 4 (85). – С. 307, 310. **9.** Там же. **10.** *Козловский Н.А.* Подозрение в советском уголовном процессе: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / Н.А. Козловский. – Свердловск, 1989. – С. 11. **11.** *Галкин И.С.* Процессуальное положение подозреваемого / И. С. Галкин, В. Г. Кочетков – М.: Юрид. лит, 1968. – С. 4. **12.** *Банчук О.* Розумний строк розгляду справи у суді: європейські стандарти та українські реалії / О. Банчук // Адвокат. – 2005. – № 11 (62). – С. 8.